น้ำ : สัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของไทย*

WATER : SYMBOLIC IN THAI ARCHITECTURE

ชิตพล โปตะวัฒน์ (CHITAPOL POTAWAT)**

บทคัดย่อ

น้ำกับคติความเชื่อที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย ที่สามารถนำมาเป็นแนวคิดในการออกแบบเพื่อสร้างเงื่อนไขทางสถาปัตยกรรมให้ดีขึ้นได้อย่างไร ซึ่งเป็นการใช้ “น้ำ” ในการสื่อความหมายจากคติภูมิจักรวาลในไตรภูมิ แสดงนัยทางสัญลักษณ์ทั้งเชิงกายภาพและเชิงจินตภาพของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ การใช้ชีวิตในสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน คติความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย เทคนิควิธีการ รวมทั้งสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะสะท้อนให้เข้าใจในเนื้อหาที่ซ่อนอยู่ในตัวสัญลักษณ์นั้นๆ จากสถาปัตยกรรม เกิดผัสสะการรับรู้ในการสื่อสาร ซึ่งเหล่านี้จะกำหนดพฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ภายใน รูปทรงภายนอก และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม

วัตถุประสงค์ในการศึกษาและวิจัย กับพึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงการสร้างนัยทางสัญลักษณ์จาก “น้ำ” ในคติไตรภูมิจักรวาลกับงานสถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ผลของการศึกษา แสดงให้เห็นถึงการนำ “น้ำ” มาแปลความหมายให้เป็นนัยทางสัญลักษณ์ภายใต้กรอบของคติความเชื่อในเรื่อง “ไตรภูมิจักรวาล” นั้น มีทิศทางในการสร้างสรรค์สู่นัยทางสัญลักษณ์ใหม่ที่ตรงตามความหมายของเจตนารมณ์ของความเชื่อดั้งเดิม อันเป็นการกระตุ้น จุดประกายทางความคิด และอนุรักษ์ ให้ตระหนักถึงความจริงจัง และจริงใจในการนำรากเหง้าทางภูมิปัญญามาเป็นหลักคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม

คำสำคัญ: น้ำ / ไตรภูมิ / คติจักรวาล / สถาปัตยกรรม / สัญลักษณ์

Abstract

How to contribute water and Thai cultural belief in the design concept to create the architectural conditions for the better? It is the “water” using in the interpretation of the cosmology principle in the three worlds, and to imply the symbols in both physical and imaginary the relationship between human, livings in today's society, beliefs about the Thailand culture, techniques and method including architecture and environment in order to reflect an understanding of the content hidden in each symbol from architecture, and to cause

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “น้ำ: สัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรม” อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อภิรดี เกษมศุข , รองศาสตราจารย์ ดร.วีระ อินพันทัง Asst. Prof. Apiradee Kasemsook, Ph.D., and Assoc. Prof. Vira Inpuntung.

** สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร ถนนหน้าพระลาน พระนคร กทม. 10200
Department of Architecture, Faculty of Architecture, Silpakorn University, Napralan Rd. Pranakorn, Bangkok 10200

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

the sensation and the perception in the communication. These will determine the behavior of the interior space using, the external shape and the environment associated with the architecture.

An objective of the study is to show the creating of the symbolic connotations from the “Water” in the three worlds and how does it relates with the architecture.

The results showed that the “water” using in the interpretation of the symbolic connotations under the framework of beliefs of “The three worlds in the cosmology”, has direction to create to new symbolic connotations that meets with the intention of traditional beliefs. It also stimulates to cause new ideas and conservation to aware seriousness and sincerity to bring the intellectual progenitor as a thinking principle in the architectural design.

Keywords: Water / Three worlds / Cosmology principle / Architecture / Symbol

บทนำ

การนำน้ำ มาแปลความหมายเป็นนัยทางสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับคติไตรภูมิจักรวาลนั้นสามารถสร้างเงื่อนไขในทางสถาปัตยกรรม ให้ดีขึ้นได้อย่างไร?

มนุษย์มีความอยากที่จะรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่นอกเหนือจากประสบการณ์และการรับรู้ของตนเอง โดยเฉพาะเรื่องของตัวมนุษย์เอง และสิ่งที่อยู่แวดล้อมรอบตัวของเขา ซึ่งเป็นเรื่องที่ใกล้และไกลตัวมากที่สุด ด้วยเหตุนี้จึงพยายามกำหนดแนวคิดที่จะสามารถตอบสนองคำตอบเรื่องดังกล่าวขึ้น โดยการสร้างจินตภาพที่มีเนื้อหาแบ่งเป็น 2 ส่วนที่สัมพันธ์กัน ในส่วนแรกคือจินตภาพที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องไตรภูมิ ที่อธิบายถึงความเชื่อมโยงในเรื่องชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในโลก กับเรื่องความดีความชั่ว ความเกรงกลัวต่อบาป และความหวังในการประกอบกรรมดีเพื่อส่งผลสู่โลกหน้า อันเป็นผลต่อการดำรงชีวิตให้เหมาะสมและเป็นสุข ในส่วนที่สอง เป็นจินตภาพที่เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่แวดล้อมรอบตัวมนุษย์ อันเป็นผลมาจากในส่วนแรก กล่าวคือ เป็นการสร้างจินตนาการถึงสัณฐานและขอบเขตในแต่ละภพภูมิ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หรือการโคจรของดวงดาวต่างๆ ทำให้เห็นจินตนาการเห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เหล่านี้เป็น “รากเหง้าแห่งปัญญา” ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ถ่ายทอดไหลายๆ ชาติ และถูกปรุงแต่งให้เหมาะสมในกรอบของความเชื่อ ความคิด วิถีชีวิต สภาพสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมได้อย่างแยบยล และกลมกลืนถูกแปลความหมายสู่งานศิลปะ สังคมวัฒนธรรม จนเกิดเป็นเอกลักษณ์ และเป็นมรดกของแต่ละวัฒนธรรม

การแปลความหมายจากคติความเชื่อเป็นนัยทางสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมมีจุดประสงค์ก็เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ซาบซึ้งจากการตีความจากนัยทางสัญลักษณ์เกิดการรับรู้ ศรัทธา มีความเกรงกลัวต่อบาป มีความสุขในการสร้างบุญ และเป็นการระลึกถึงการทำความดี

ในการแปลความหมาย และถ่ายทอดเป็นให้เป็นรูปธรรมนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ผู้ถ่ายทอดจำเป็นจะต้องมีความรู้แจ้ง และเข้าใจหลักคิดนั้นๆ อย่างถ่องแท้ถึงแก่น จึงจะสามารถแสดงออกและสื่อสารเป็นนัยทางสัญลักษณ์ได้อย่างชัดแจ้ง

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการสร้างนัยทางสัญลักษณ์ที่ไม่มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ก่อให้เกิดผลอย่างไร?

ปัจจุบันนัยทางสัญลักษณ์ นำไปใช้อย่างเข้าใจและถูกวัตถุประสงค์หรือไม่ อย่างไร?

ปัจจุบันผู้ถ่ายทอดนัยทางสัญลักษณ์ไม่มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในการแสดงออก หรือเพียงนำเปลือกมาจัดองค์ประกอบใหม่ ไม่คำนึงถึงการแปลความหมายจากคติความเชื่อเดิม เพื่อนำไปสู่นัยทางสัญลักษณ์ใหม่ที่ยึดมั่นในแก่นหลักของคติความเชื่อดั้งเดิมไม่เกิดการสร้างสรรค์ ทำให้การสื่อสาร ถ่ายทอดไปสู่ผู้รับสารถูกบิดเบือน มิอาจจะเกิดการรับรู้ที่ลึกซึ้ง ตรงตามวัตถุประสงค์หรือเจตนาดั้งเดิมได้

ในทางตรงกัน ผู้รับสารก็ไม่มีความเข้าใจ ไม่มีความรู้ อย่างลึกซึ้งและถ่องแท้ จึงไม่สามารถจะวิเคราะห์ตีความ หรือแปลความหมายได้ ทำให้ไม่เกิดการรับรู้ และเข้าใจในนัยทางสัญลักษณ์นั้นๆ ได้ จึงไม่เกิดความสนใจมองข้าม เบื่อหน่าย ไม่รู้สึกศรัทธาและเลื่อมใส ดังเจตนารมณ์เดิม ทำให้ไม่เกิดการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ และยั่งยืน

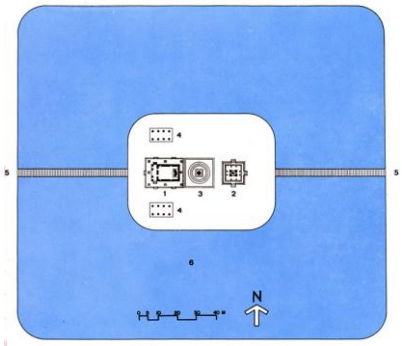
ดังนั้น กับคำถามที่ว่า “ทำไมจึงต้องนำนัยทางสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับไตรภูมิจักรวาลมาถ่ายทอดเป็นงานสถาปัตยกรรม?” นั้นก็เป็นผลอันเนื่องมาจาก

คติไตรภูมิจักรวาล “เป็นรากเหง้าหรือต้นความคิดทางปัญญา ที่สืบและถ่ายทอดต่อๆ กันมา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันสำคัญ ซึ่งในการนำนัยทางสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับคติไตรภูมิจักรวาลมาถ่ายทอดหรือแปลความหมายเป็นงานสถาปัตยกรรมได้บกพร่อง หรือถูกละเลยผิดเพี้ยนไปจากคติความเชื่อเดิม ขาดการสร้างสรรค์และพัฒนาต่อยอดทางความคิด จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะอนุรักษ์ รักษา กระตุ้น ให้เห็นถึงข้อดี จุดประกายความคิดสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาต่อยอดเอกลักษณ์ของคติความเชื่อนี้สู่งานสถาปัตยกรรมต่อไป

ซึ่งในคติไตรภูมิจักรวาลนั้น มีการใช้นัยเชิงสัญลักษณ์อยู่มากกาย หากแต่ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งที่จะศึกษาในเรื่องของ “น้ำ” ที่ได้นำมาแทนความหมายในเชิงสัญลักษณ์ภายใต้คติไตรภูมิจักรวาลเป็นสำคัญ ซึ่งจะถูกนำไปแปลความหมายเป็นสัญลักษณ์ในองค์ปรกอบสถาปัตยกรรม สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ก็คือ ในเชิงประจักษ์ (Objective) เป็นการใช้น้ำโดยตรง เป็นการใช้สอยเพื่ออุปโภค บริโภค รวมถึงการแสดงขอบเขตว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่สำคัญ ต้องห้าม อีกทั้งยังใช้น้ำในการเป็นสิ่งป้องกันเกี่ยวกับความปลอดภัยอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น การขุดคูน้ำล้อมรอบโบสถ์ที่วัดตระพังทอง จ.สุโขทัย เป็นต้น ดังภาพที่ 1

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

1. โบสถ์
2. มณฑป
3. เจดีย์
4. ศาลา
5. สะพาน
6. ตระพังทอง

ภาพที่ 1 วัดตระพังทอง จ.สุโขทัย และผังบริเวณวัดตระพังทอง
ที่มา : สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2529), 127.

ส่วนในเชิงสัญลักษณ์ (Subjective) เป็นการใช้สัญลักษณ์แทนค่าความหมายของน้ำจากคติไตรภูมิจักรวาล เช่น การสร้างสัญลักษณ์หนึ่งๆ ขึ้นมา เปรียบเทียบเป็นพาหนะนำไปสู่การพ้นทุกข์ ดั่งเรือสำเภาที่ล่องลอยอยู่ในลำนาวา นำพาไปสู่การพ้นทุกข์ ซึ่งในที่นี่ก็คือ โบสถ์ หรือวิหารที่เปรียบเสมือนเรือ ที่ล่องลอยกลางมหานทีสีทันดร และลานทรายหรือพื้นที่โดยรอบนั้น ก็เป็นสัญลักษณ์ที่แทนความหมายของน้ำนั่นเอง ตัวอย่างเช่น ท้องสำเภา ฐานรองรับโบสถ์ วิหาร และพระที่นั่งมีรูปโค้งลง เรียกว่า ท้องสำเภา ทำให้สิ่งก่อสร้างด้วยปูนมีลักษณะเบา เหมือนกับว่าจะลอยน้ำได้

ภาพที่ 2 ท้องสำเภา
ที่มา : สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2529), 129.

จะเห็นได้ว่า การสร้างสัญลักษณ์ แทนความหมายของน้ำในคติไตรภูมิจักรวาลนั้นสามารถสร้างให้เป็นรูปธรรมได้ โดยการแปลความหมายทางตรงและความหมาย ซึ่งจำต้องเลือกสรรที่จะใช้ให้เหมาะสม ถูกต้อง ตรงความตามเจตนารมณ์เดิม เพื่อที่จะถ่ายทอด สร้างสรรค์สัญลักษณ์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับน้ำให้เกิดคุณค่าและรักษาไว้ซึ่งความหมายอันดีที่ถูกต้อง ชัดเจน

การนำน้ำมาแปลความหมายเป็นนัยทางสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับคติไตรภูมิจักรวาลนั้นสามารถสร้างเงื่อนไขในทางสถาปัตยกรรม ให้ดีขึ้นได้อย่างไร?

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อให้เกิดการรับรู้ถึงความหมายของสัญลักษณ์ใหม่ในความหมายของ “น้ำ” ภายใต้กรอบคติไตรภูมิจักรวาล
2. เพื่อพัฒนาสัญลักษณ์จากแนวคิดของคติไตรภูมิจักรวาลให้ดีขึ้น
3. เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของสัญลักษณ์ใหม่
4. เพื่อประเมินผลสัญลักษณ์ใหม่ที่สร้างขึ้นในขณะเวลาปัจจุบัน

สมมติฐานของการวิจัย

การสร้างสัญลักษณ์ใหม่ในความหมายของ “น้ำ” ภายใต้กรอบคติไตรภูมิจักรวาลในงานสถาปัตยกรรมของไทยสามารถสื่อสารให้เกิดการรับรู้ และการตีความถึงแนวคิดของคติไตรภูมิจักรวาลได้

คำถามของการวิจัย

สัญลักษณ์ใหม่ที่ถูกสร้างขึ้น ส่งผลต่อการรับรู้ทางสถาปัตยกรรมในความหมายของ “น้ำ” ภายใต้กรอบคติไตรภูมิจักรวาลได้หรือไม่ อย่างไร?

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่ (สามารถแนบแผนที่เป็นภาคผนวกได้)

ทำการศึกษาและเก็บข้อมูลเจาะลึกสภาพทางกายภาพของสถาปัตยกรรมที่ก่อรูปด้วยคติไตรภูมิจักรวาล และทำการเก็บข้อมูลสภาพแวดล้อมโดยสังเขปภายในบริบทพื้นที่ประเทศไทย ในกรณีศึกษา ดังนี้

- วัดสุทัศน์เทพวราราม
- วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ศึกษาเนื้อหา ประวัติความเป็นมา ในเรื่องของความหมายสัญลักษณ์น้ำใต้กรอบคติไตรภูมิจักรวาลในลักษณะไทย

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

วิธีการวิจัย

1. ศึกษาเกี่ยวกับคติความเชื่อในวัฒนธรรมไทยที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับในเรื่องของน้ำแล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์หารูปทรงที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล
2. ทดลองและค้นหารูปทรงจากน้ำ โดยการเขียนภาพร่างแล้วสร้างแบบจำลอง
3. เชื่อมโยงข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้จากข้อมูลทั้ง 1 และ 2 แล้วสร้างเป็นแบบจำลองเพื่อสรุปผลแล้วใช้ตอบสมมติฐานข้างต้น

ผลการวิจัย

แนวคิดการนำคติไตรภูมิจักรวาล

การนำแนวคิดไตรภูมิจักรวาลมาก่อรูปทรงสถาปัตยกรรม เป็นการใช้สัญลักษณ์แทนความหมาย โดยการแปลความหมายจากนามธรรมสู่รูปธรรม อันมีรากเหง้า และพัฒนาต่อยอดทางความคิดสืบต่อกันมา ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เกิดแนวคิดเรื่อง “คติพระอินทร์” เป็นการแทนความหมายทางสัญลักษณ์ในสถาปัตยกรรม เป็นการสร้างสรรค์นัยทางสัญลักษณ์ใหม่ขึ้น และผสมผสานในคติความเชื่อเดิมได้อย่างกลมกลืน

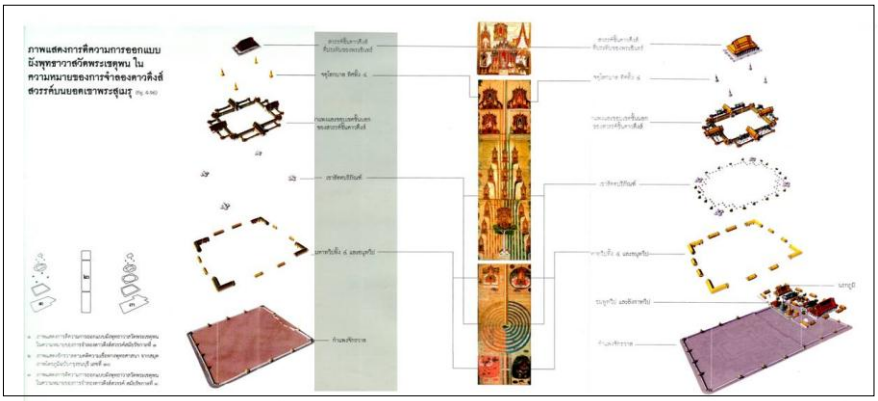
กล่าวคือเป็นการนำแนวคิดเรื่อง ความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายของพระอินทร์ ซึ่งประทับอยู่บนชั้นดาวดึงส์ที่อยู่เหนือเขาพระสุเมรุขึ้นไป อันเป็นศูนย์กลางจักรวาล จะเห็นได้จาก หน้าบันประดับพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ดังภาพที่ 3 ซึ่งตามคติเดิมแบบประเพณีจะเป็นพระนารายณ์ทรงครุฑ

ภาพที่ 3 หน้าบันประดับพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม จ.กรุงเทพฯ
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลสถาปัตยกรรมไทย คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, งานวันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำปี 2552 “พระนั่งเกล้าฯ กับความเป็นศูนย์กลางจักรวาลของวัดสุทัศน์ฯ,” (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552), 40.

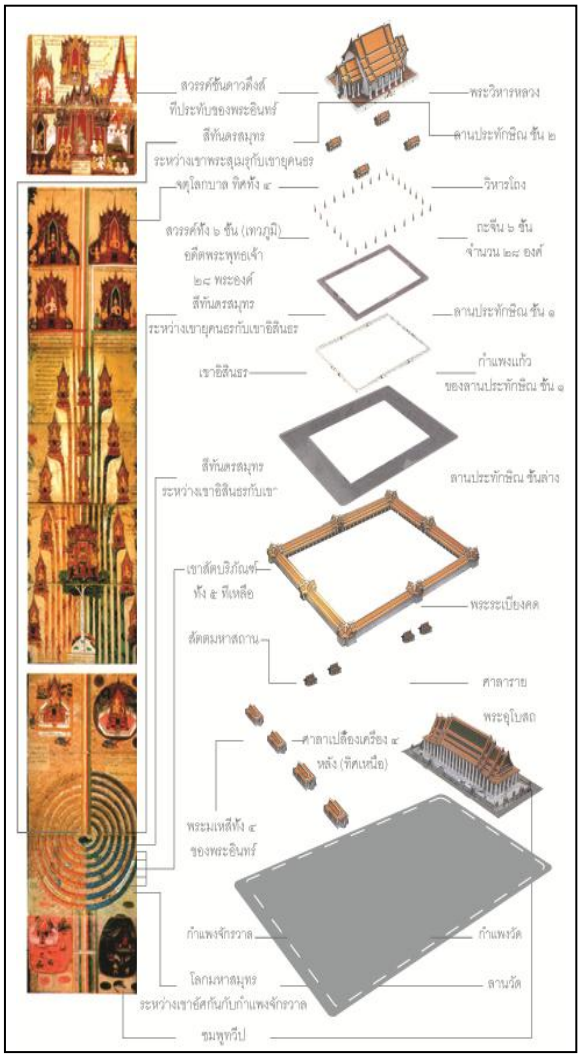
การตีความการออกแบบผัง ในความหมายเชิงสัญลักษณ์จากคติไตรภูมิจักรวาล

กรณีศึกษาการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์จากคติไตรภูมิจักรวาล นำเสนอ 2 กรณี คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และวัดสุทัศนเทพวราราม สามารถสรุปได้ดังนี้

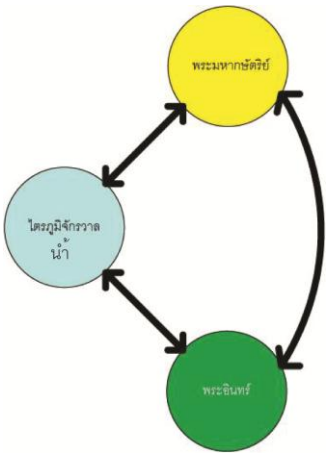
ภาพที่ 4 ภาพแสดงการตีความการออกแบบผังพุทธาวาสวัดพระเชตุพน ในความหมายของการจำลองดาวดึงส์บนยอดเขาพระสุเมรุ

ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, ชาตรี ประกิตนนทการ และ พีระพัฒน์สำราญ, สถาปัตย์วัดโพธิ์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552), 332-333.

ภาพที่ 5 แสดงการตีความการออกแบบผังพุทธาวาสวัดสุทัศเทพวราราม ในความหมายของการจำลองดาวดึงส์สวรรค์บนยอดเขาพระสุเมรุ (จากการศึกษาของผู้วิจัย)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

แนวความคิดและแรงบันดาลใจ

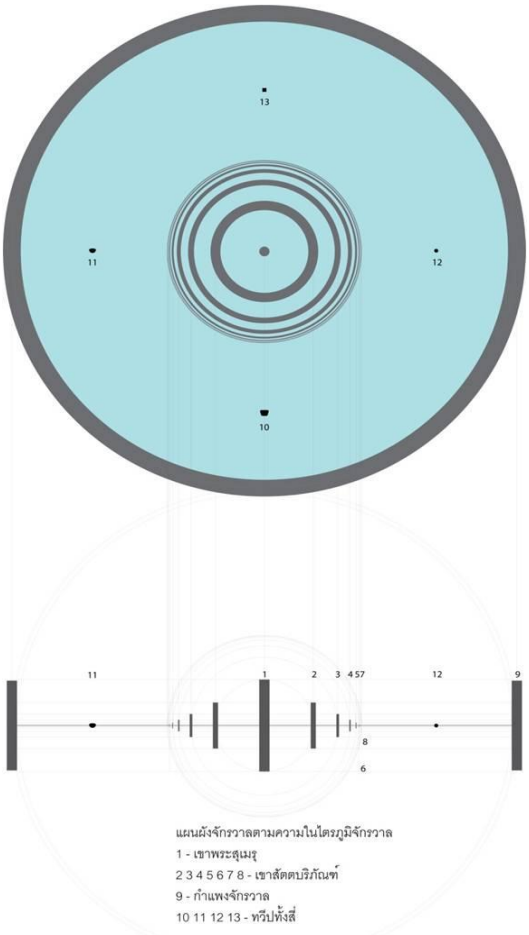
แนวคิดไตรภูมิจักรวาลมี “น้ำ” ซึ่งใช้เป็นตัวแบ่งและบอกขอบเขตของลำดับชั้นในคติไตรภูมิจักรวาล (เชิงประจักษ์) อีกทั้งมีความเชื่อเรื่องการนำพาไปสู่ภพภูมิที่สูงขึ้น (เชิงสัญลักษณ์)

เหล่านี้จึงนำไปสู่ แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม น้ำ : สัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของไทย ดังภาพที่ 6

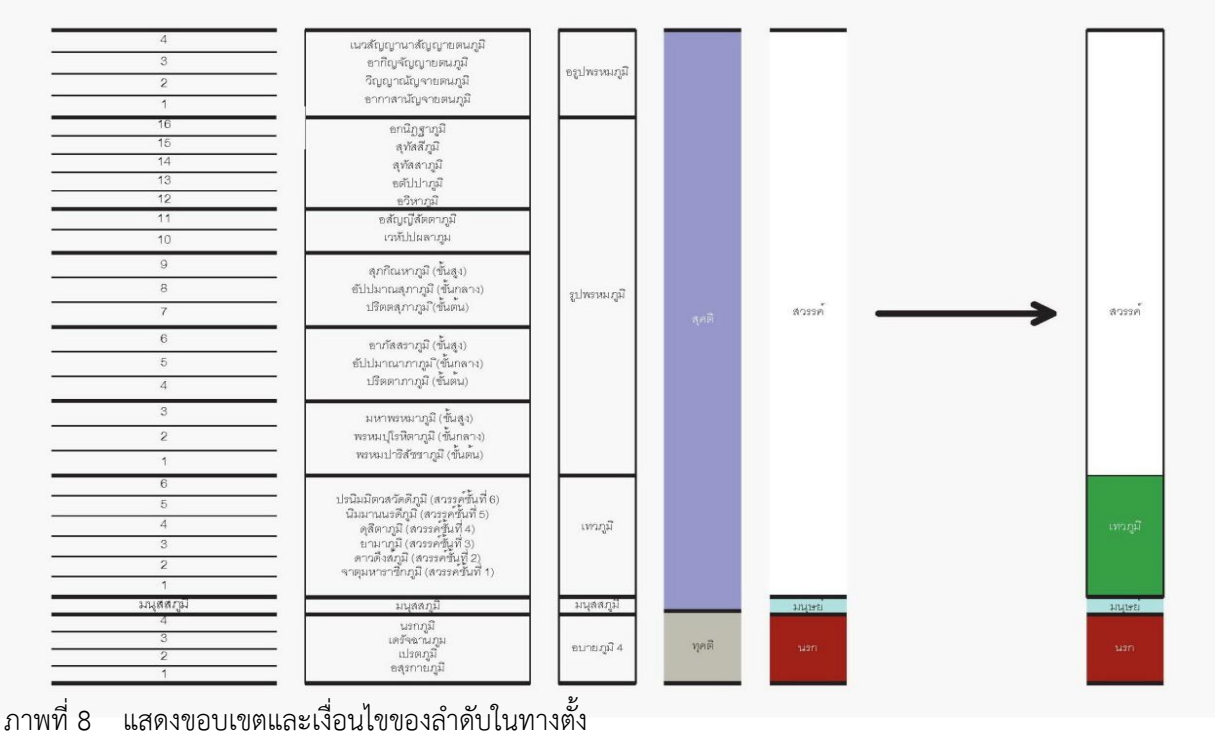
ภาพที่ 6 แสดงแนวความคิดและแรงบันดาลใจ (จากการศึกษาของผู้วิจัย)

คติไตรภูมิจักรวาล

แนวคิดคติไตรภูมิจักรวาล แสดงให้เห็นถึงลำดับทั้งทางตั้งและทางนอน ที่ไม่สามารถเหลื่อมล้ำเกินกันได้ จะต้องลดหลั่นกันอย่างเป็นสัดส่วนในแต่ละระดับชั้น ดังภาพที่ 7, 8

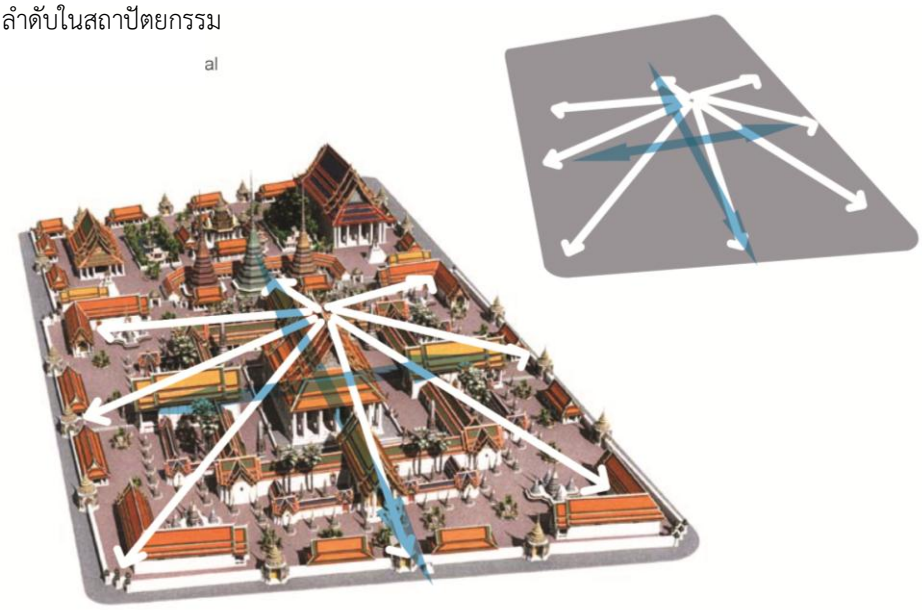
ภาพที่ 7 แสดงแผนผังจักรวาลตามความในไตรภูมิจักรวาล (จากการศึกษาของผู้วิจัย)

ภาพที่ 8 แสดงขอบเขตและเงื่อนไขของลำดับในทางตั้ง
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

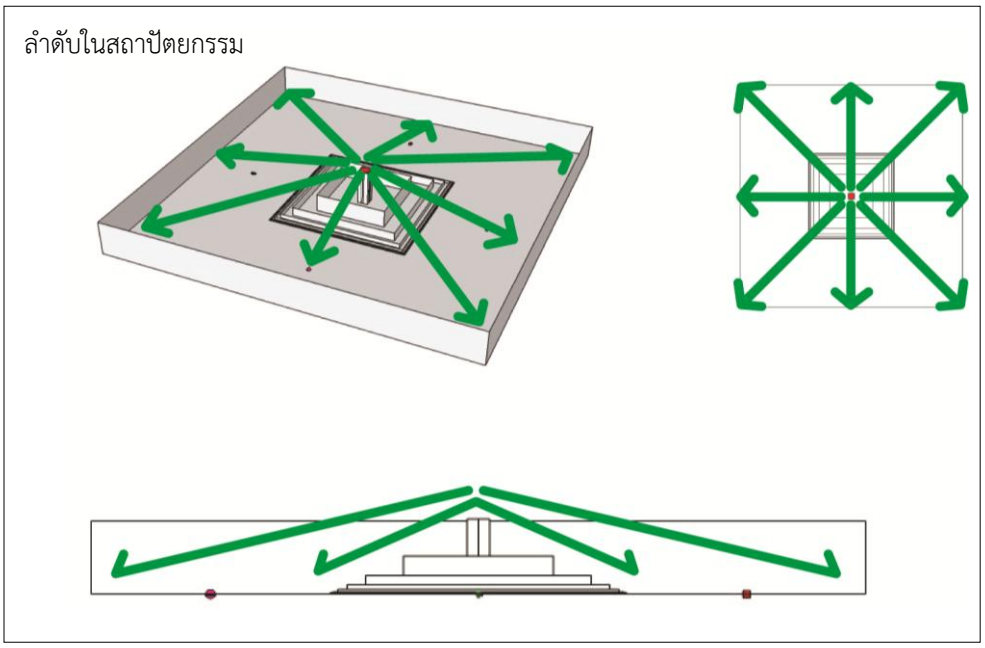
ยกตัวอย่างเช่น ลำดับในสถาปัตยกรรมของวัดพระเขตุพลวิมลมังคลาราม ดังภาพที่ 9 และ 10

ลำดับในสถาปัตยกรรม

ภาพที่ 9 แสดงลำดับในสถาปัตยกรรม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

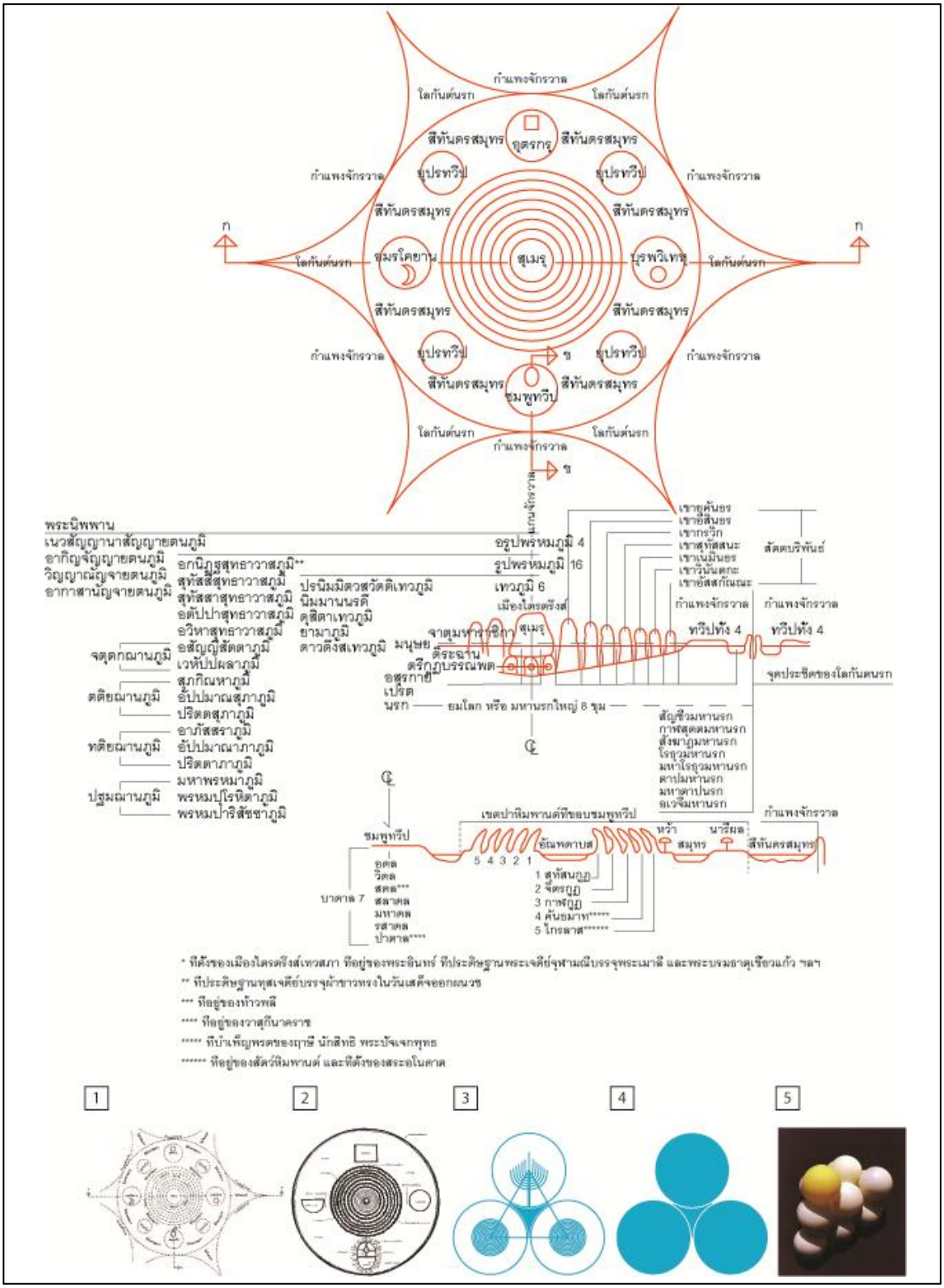

ภาพที่ 10 แสดงลำดับในสถาปัตยกรรม
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

อนันตจักรวาล

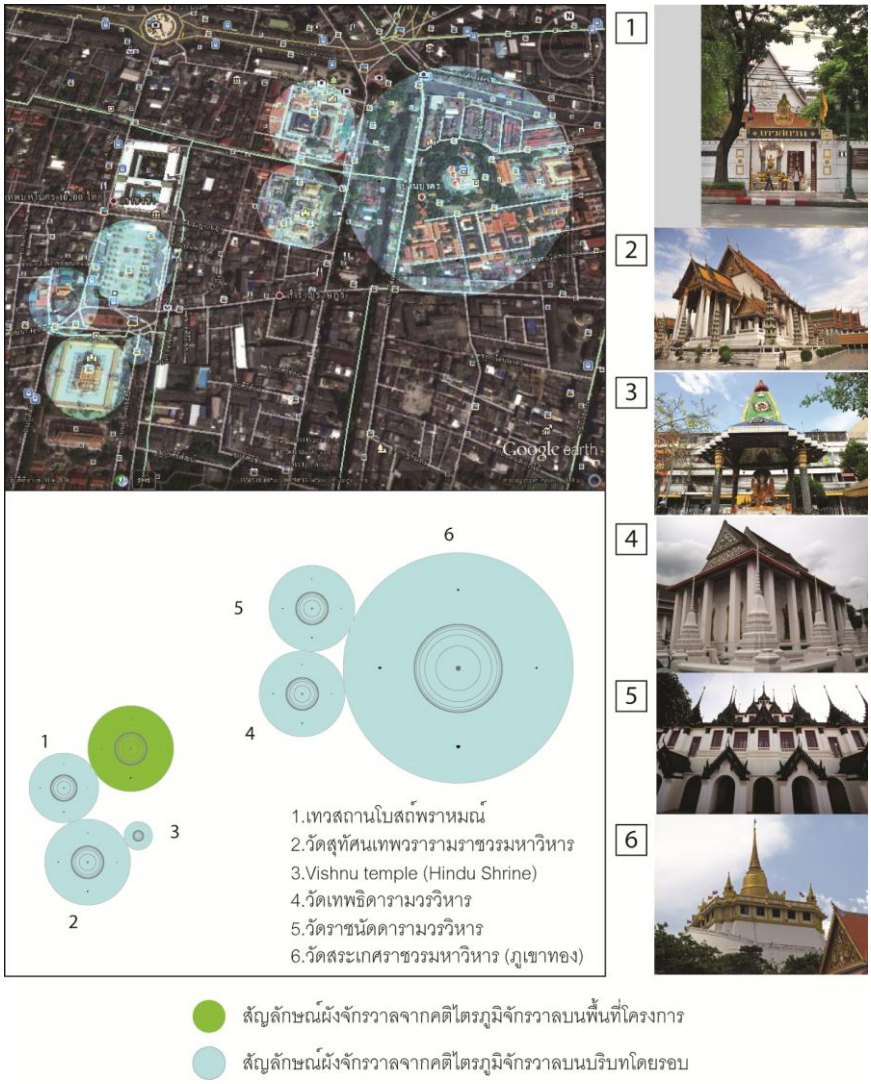
ความในไตรภูมินั้นกล่าวว่าจักรวาลที่มีโลกซึ่งมนุษย์อาศัยอยู่นี้เป็นหน่วยหนึ่งของอนันตจักรวาลอันหาขอบเขตจำกัดมิได้ จักรวาลใดๆ ย่อมมีสภาพเหมือนกันทั้งสิ้น ในจักรวาลหนึ่งๆ นั้นมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางและมีเขาสัตบริภัณฑ์ล้อมอยู่โดยรอบเป็นวงแหวนเจ็ดวง ทั้งเขาพระสุเมรุและเขาสัตบริภัณฑ์ห้อมล้อมด้วยสีทันดรสมุทรที่แผ่กว้างไปทุกทิศจนจดวงขอบจักรวาลรอบนอกของเขาสัตบริภัณฑ์ในทิศใหญ่ทั้งสี่ทิศนับเป็นที่ตั้งของทวีปใหญ่สี่ทวีปและทวีปน้อยอีกสี่ทวีป สำหรับทวีปใหญ่ทั้งสี่ได้แก่ อุตรกุรุทวีปซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ บุรพวิเทหะทางทิศตะวันออก ชมพูทวีปทางทิศใต้ และอมรโคยานทาทิศตะวันตก[3] ดังภาพที่ 11 ด้วยเหตุนี้จึงเป็นผลที่ใช้เลือกที่ตั้งโครงการ นั่นก็คือ ลานอเนกประสงค์ด้านหน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นบริเวณที่มีสถาปัตยกรรม อันมีแนวคิดจากคติไตรภูมิจักรวาล เชื่อมโยงต่อเนื่องกันอยู่ ตรงตามแนวคิดอนันตจักรวาล ดังกล่าวข้างต้น ดังภาพที่ 12

[3] โชติ กัลยาณมิตร. **สถาปัตยกรรมไทยเดิม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

ภาพที่ 11 แสดงการเชื่อมโยงไตรภูมิจักรวาลกับการเลือกที่ตั้งโครงการ
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

ภาพที่ 12 แสดงบริบทโดยรอบที่ใช้คติไตรภูมิจักรวาลในการออกแบบ
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

อีกทั้งยังสอดคล้องในเชิงสัญลักษณ์ กล่าวคือ ตราสัญลักษณ์ของศาลาว่าการกรุงเทพมหานครคือ “พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ” และหน้าบันพระวิหารหลวง ของวัดสุทัศน์เทพวราราม ก็ประดับรูป “พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ” เช่นเดียวกัน ซึ่งต่างมีความหมายตรงกัน จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมอย่างยิ่ง ดังภาพที่ 13 ซึ่งมีความหมายว่า เสมือนเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่ประทับของพระอินทร์ (ซึ่งแทนความหมายของพระมหากษัตริย์) อันอยู่เหนือยอดเขาพระสุเมรุ รวมถึงความหมายของชื่อ “กรุงเทพ” และวัดสุทัศน์ก็มีความหมายถึงพระอินทร์อีกด้วย

หน้าบันประดับพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

ตราสัญลักษณ์ศาลาว่าการกรุงเทพ

ภาพที่ 13 เปรียบเทียบสัญลักษณ์พระอินทร์ทรงช้าง

การก่อรูปทรงสถาปัตยกรรม

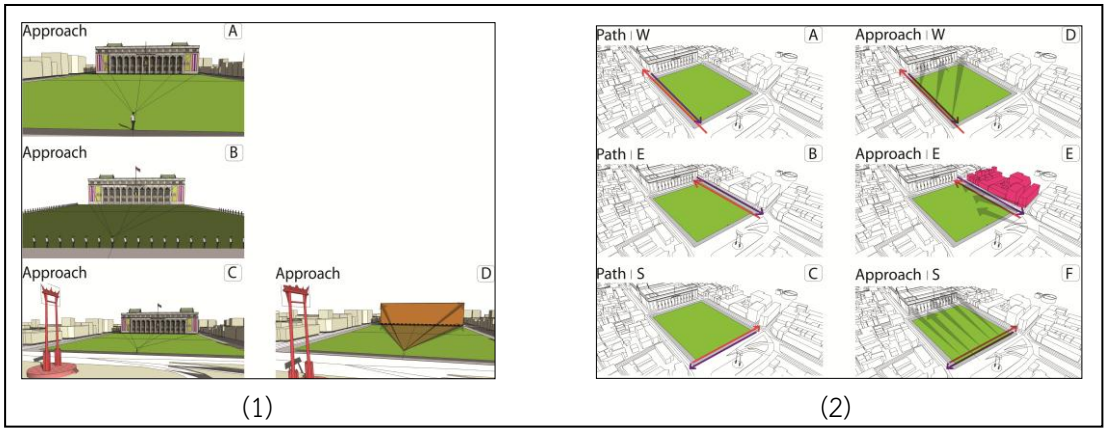
เนื่องมาจากบริบทโดยรอบของลานเอนกประสงค์หน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร มีสถาปัตยกรรมอันมีคุณค่า ดังภาพที่ 14 จึงต้องคำนึงถึงข้อจำกัดต่างๆ สำหรับการก่อเกิดสถาปัตยกรรมใหม่ เช่น การบดบังมุมมอง (Approach) สถาปัตยกรรมเดิม กฎหมายต่างๆ เป็นต้น

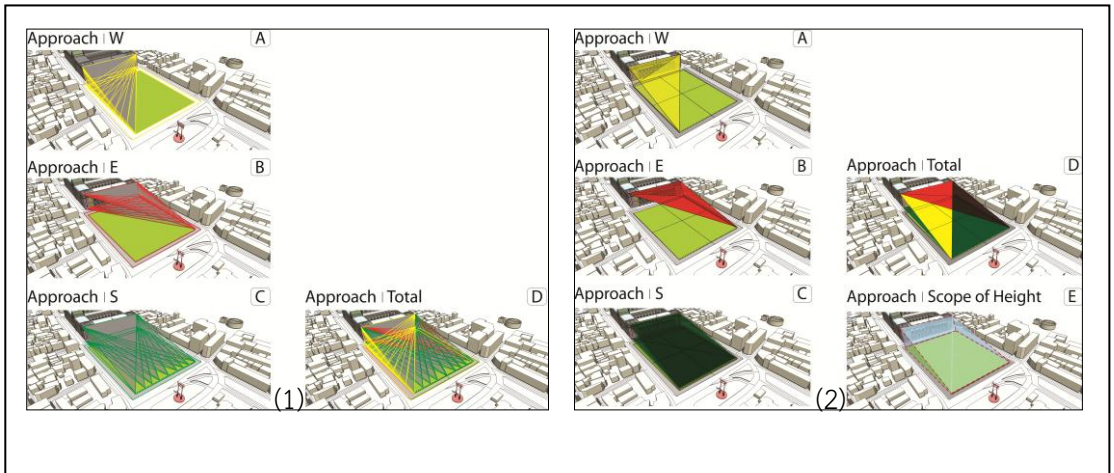
ภาพที่ 14 แสดงบริบทของพื้นที่โครงการโดยรอบ
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

ซึ่งการกำหนดมุมมอง (Approach) จึงจะพิจารณาในทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และทิศใต้ เป็นสำคัญ ดังภาพที่ 15, 16, 17 และ18 จะเห็นได้ว่า เมื่อนำมาพิจารณาภาพรวมในทุกทิศดังกล่าวข้างต้นแล้ว มุมมอง (Approach) ดังกล่าว จะเป็นตัวกำหนดตำแหน่งสูงสุด (ยอดเขาพระสุเมรุ) ของรูปทรงสถาปัตยกรรม

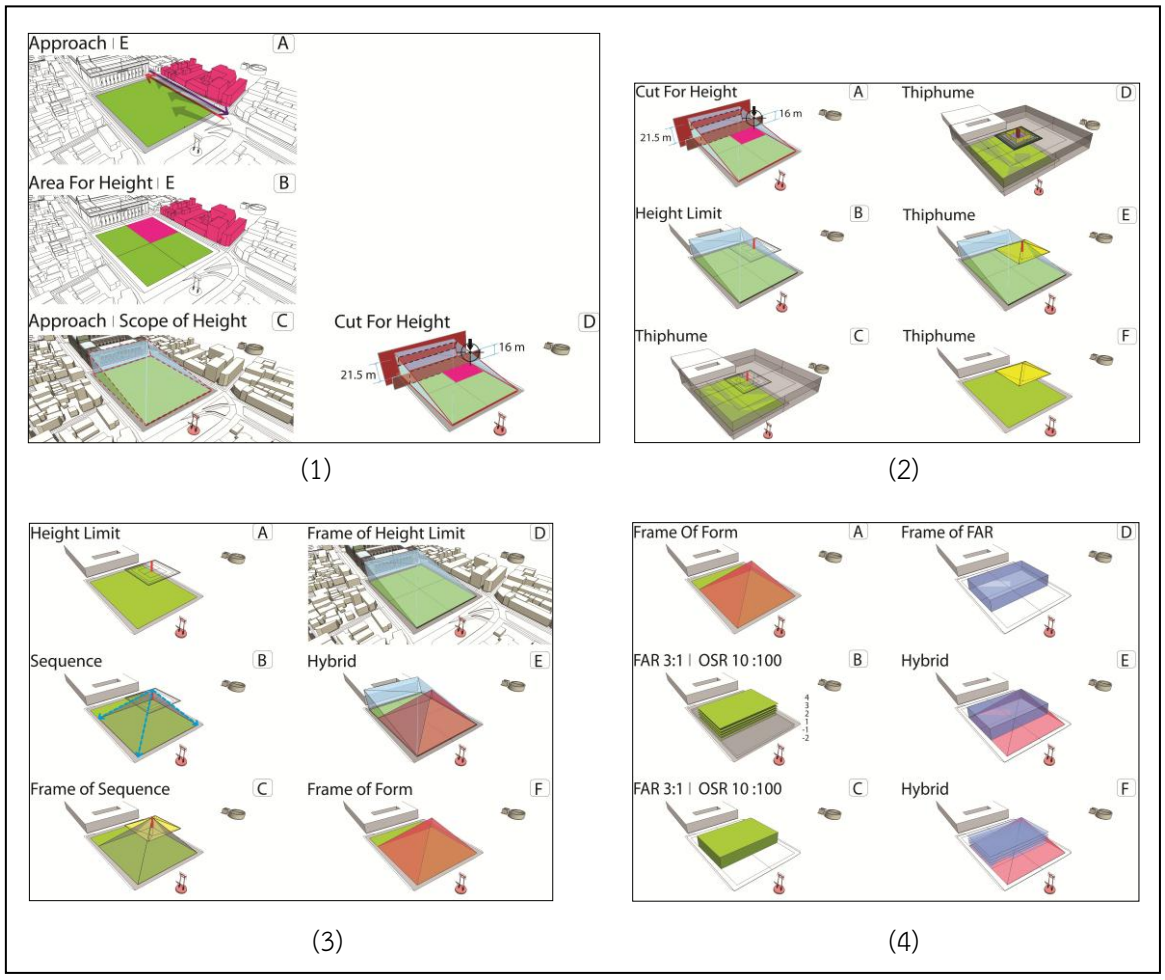

ภาพที่ 15 แสดงการทดลองหาขอบเขตของมุมมอง (Approach) (1) เส้นทางของมุมมอง (Path of Approach) (2) ในทิศต่างๆ ของผู้ใช้อาคาร ในทิศต่างๆ ของผู้ใช้อาคาร
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

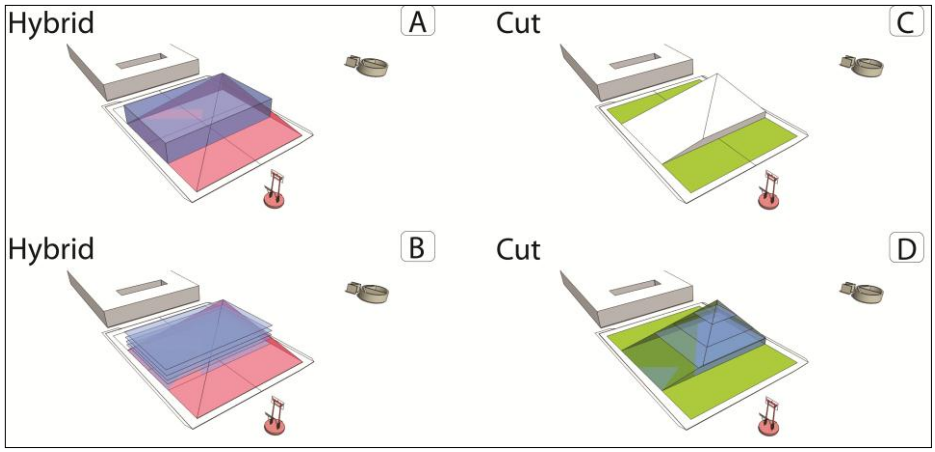

ภาพที่ 16 แสดงการวิเคราะห์มุมมอง (Approach) ในทิศต่างๆ ของผู้ใช้อาคาร เพื่อกำหนดขอบเขตความสูง (1), (2)
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

ด้วยข้อกำหนดทางกฎหมาย และการจำลองแนวคิดจากคติไตรภูมิจักรวาลลงสู่ตำแหน่งสูงสุดในพื้นที่โครงการ จะเห็นว่าเกิดกรอบหรือขอบเขตของสถาปัตยกรรมขึ้น ตามกระบวนการดังภาพที่ 17 และ 18

ภาพที่ 17 แสดงการวิเคราะห์หาจุดสูงสุดของสถาปัตยกรรม (1) อันเป็นตำแหน่งของเขาพระสุเมรุ (2) สู่การกำหนดขอบเขตของการก่อรูปทรงสถาปัตยกรรม (3) (4)
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

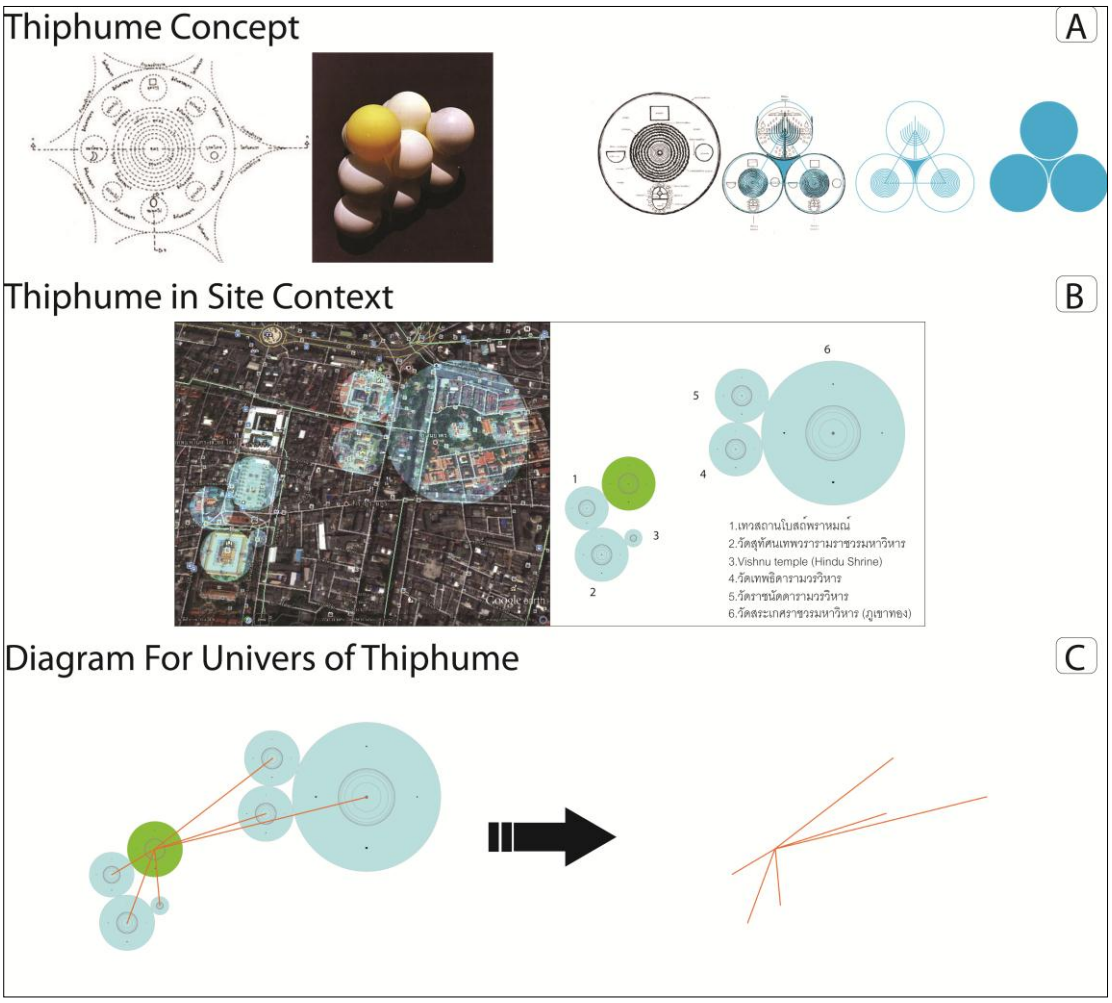

ภาพที่ 18 แสดงขอบเขตของรูปทรงสถาปัตยกรรม
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

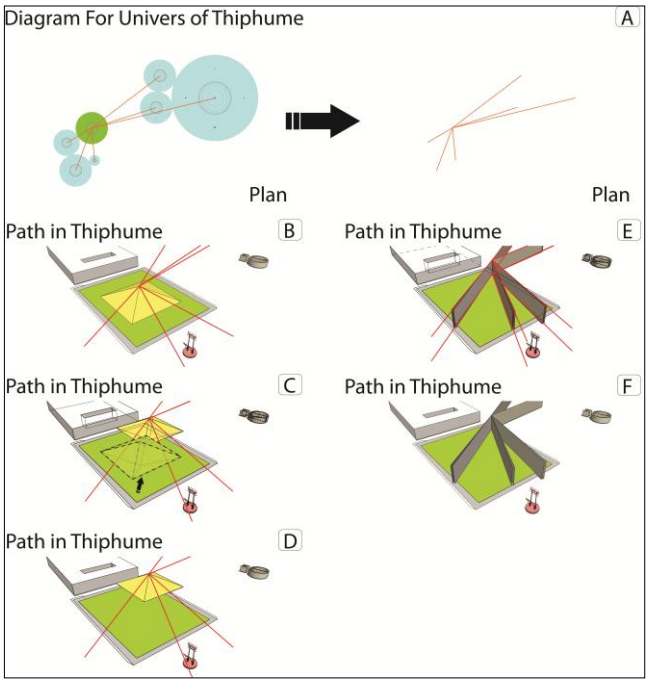
การสร้างสัญลักษณ์แสดงการเชื่อมโยงกันของอนันตจักรวาล

จากความเชื่อในเรื่อง “อนันตจักรวาล” ซึ่งแต่ละจักรวาลมีลักษณะเชื่อมโยงต่อเนื่องกันไปในอวกาศไม่รู้จักสิ้นสุด ทำให้สามารถสร้างเส้นทาง (Path) แสดงการเชื่อมโยงในแต่ละจักรวาลได้ดังภาพที่ 19

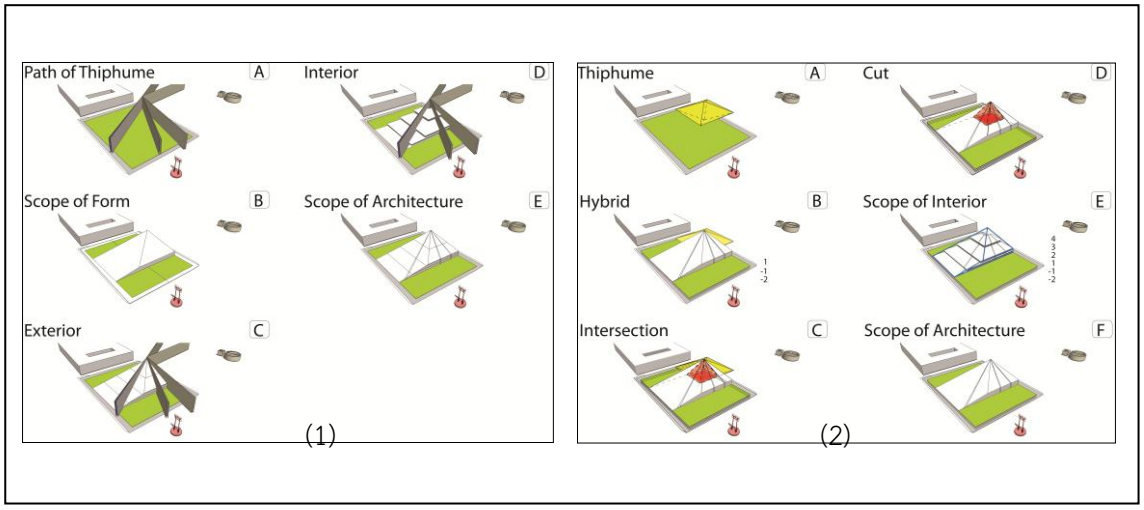

ภาพที่ 19 แสดงแนวความคิดการเชื่อมโยงกันของแต่ละจักรวาลจนเป็นอนันตจักรวาล
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

และเมื่อนำเส้นทาง (Path) การเชื่อมโยงกันของแต่ละจักรวาลจำลองลงสู่กรอบหรือขอบเขตของสถาปัตยกรรม ทำให้เกิดสัญลักษณ์ที่สามารถตีความหรือแปลความหมายถึงการเชื่อมโยงนี้ ดังภาพที่ 20, 21

ภาพที่ 20 แสดงการจำลองแนวความคิดการเชื่อมโยงกันของแต่ละจักรวาล จนเป็นอนันตจักรวาล ลงสู่พื้นที่โครงการ
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

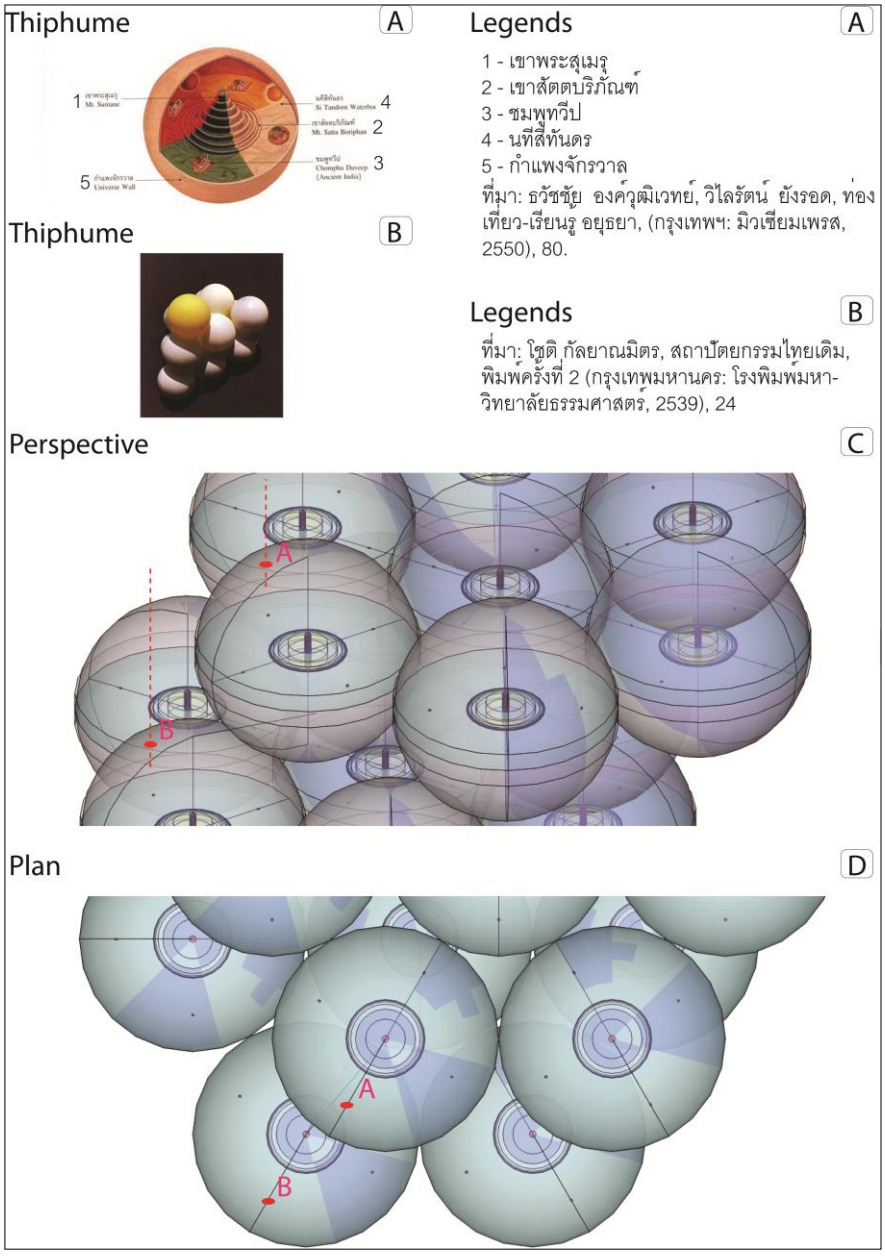

ภาพที่ 21 แสดงการจำลองแนวความคิดไตรภูมิจักรวาล เรื่อง “อนันตจักรวาล” ลงสู่กรอบของรูปทรงสถาปัตยกรรม (1) และขอบเขตในการกำหนดพื้นที่ใช้สอยภายในและภายนอกอาคาร (2)
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

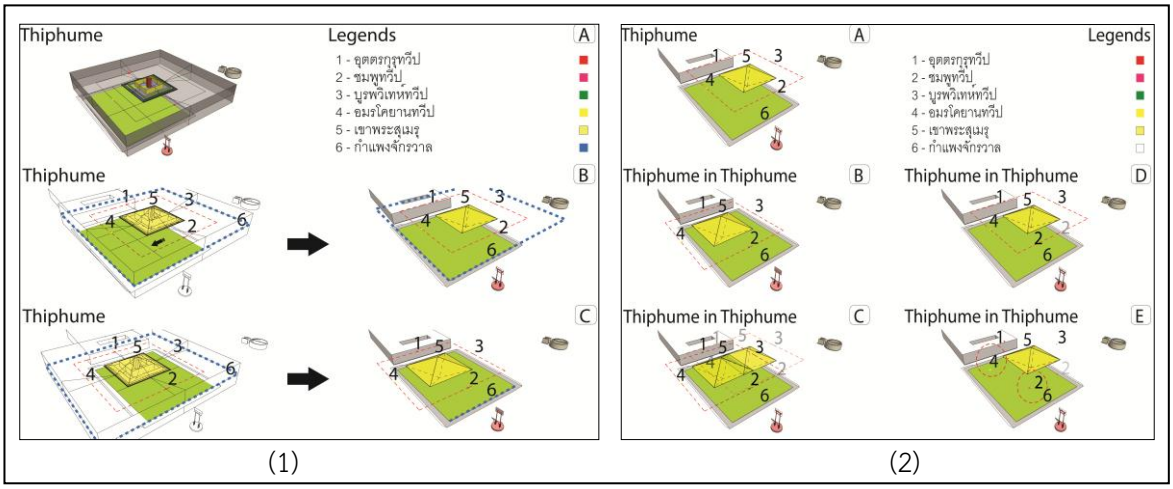
แนวคิดจากคติไตรภูมิจักรวาลสู่การวางผังพื้น

จากความเชื่อเรื่อง “อนันตจักรวาล” เมื่อจำลองจักรวาลเป็นรูปทรง 3 มิติ เมื่อพิจารณาจากมุมมองด้านบนจะเห็นการซ้อนทับกันของตำแหน่งต่างๆ จากคติไตรภูมิจักรวาล ดังภาพที่ 22

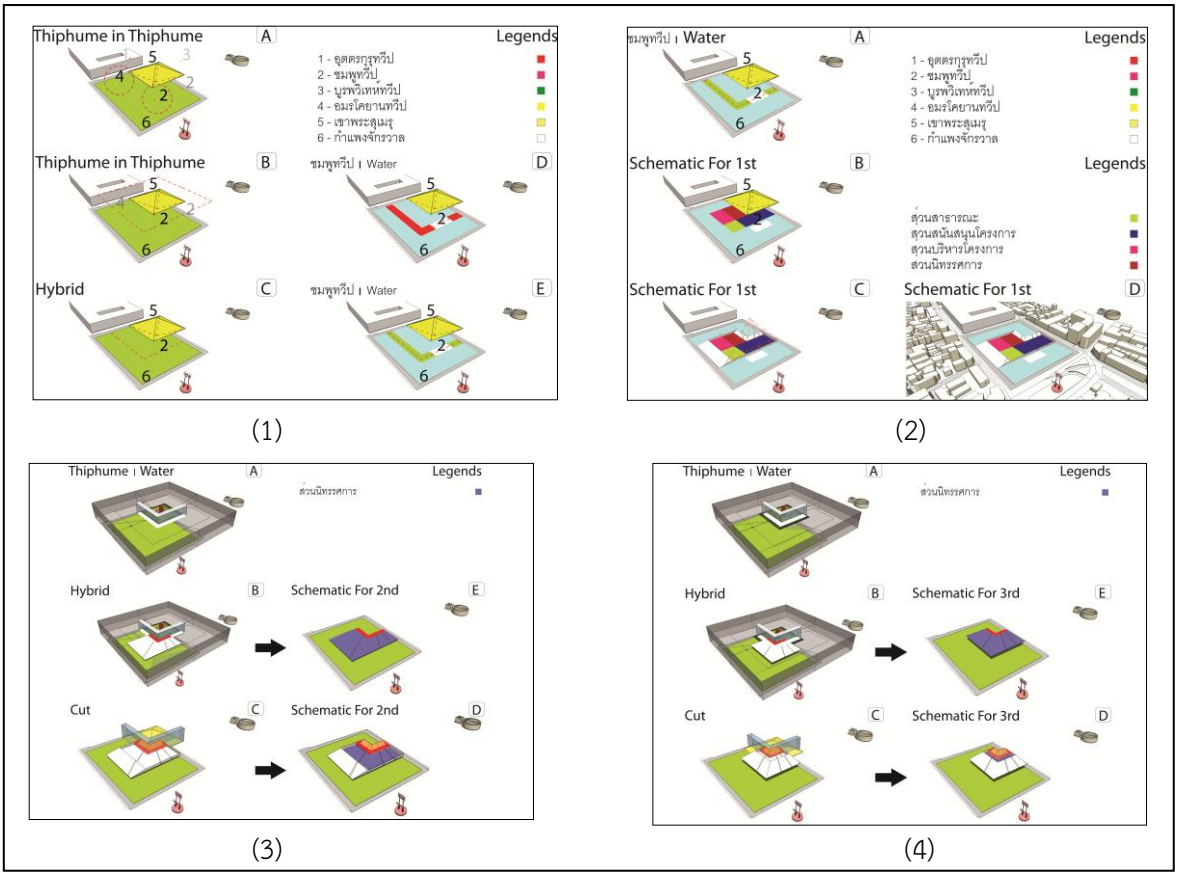
ภาพที่ 22 แสดงการซ้อนทับกันของจักรวาลในคติไตรภูมิจักรวาล
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

จะเห็นได้ว่า เมื่อจำลองแต่ละจักรวาลจากมุมมองการซ้อนทับกัน ลงในพื้นที่โครงการ และตัดทอนสัดส่วนที่เกินไปจากขอบเขตของพื้นที่โครงการ ก็จะสามารถกำหนดตำแหน่งของสัณฐานต่างๆ ตามคติไตรภูมิจักรวาลได้ ดังภาพที่ 23

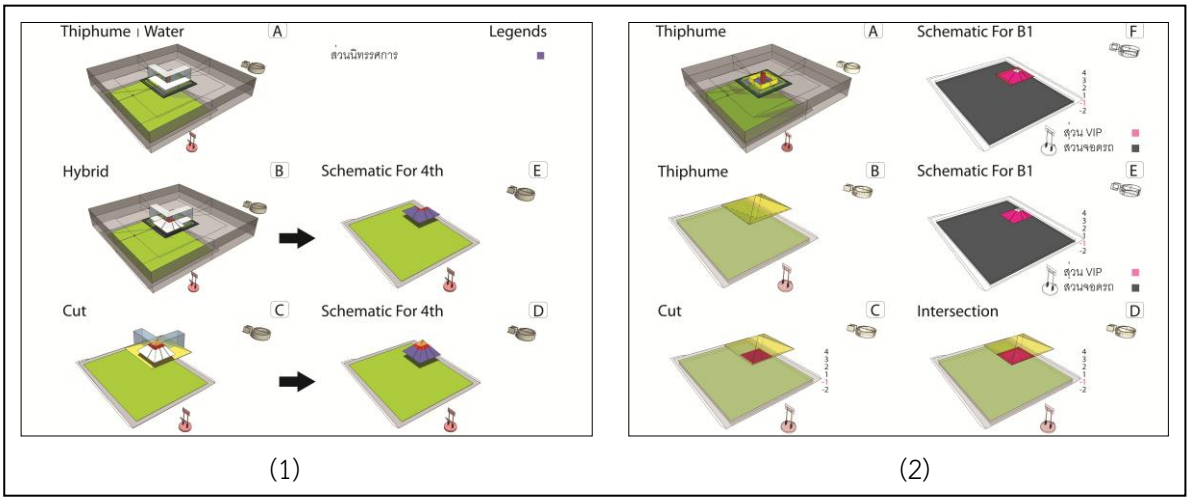
ภาพที่ 23 แสดงการจำลองจักรวาลซ้อนทับจักรวาล (1) และการผสานรวมกันระหว่างจักรวาล (2) (จากการศึกษาของผู้วิจัย)

ผลจากการกำหนดตำแหน่งของสัฐฐานต่างๆ ตามคติไตรภูมิจักรวาล ทำให้สามารถกำหนดขอบเขตของพื้นที่ใช้สอยในส่วนต่างๆ ในแต่ละชั้นได้ดังภาพที่ 24, 25

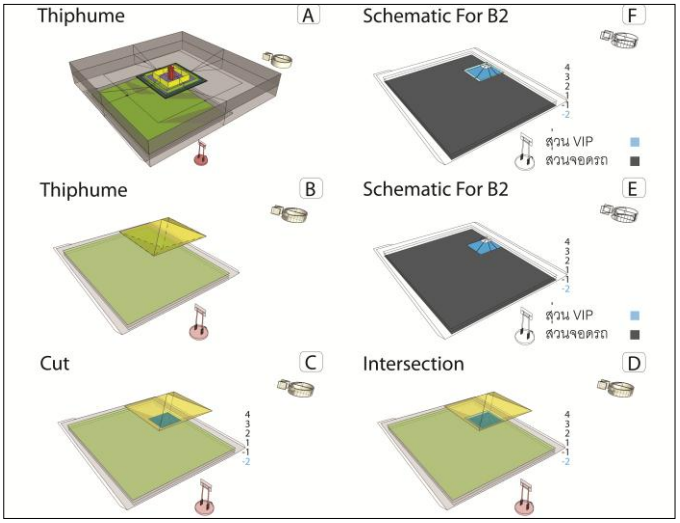
ภาพที่ 24 แสดงการเกิดขอบเขตจากคติไตรภูมิจักรวาล (1) และแสดงแนวคิดจากคติไตรภูมิจักรวาลสู่การวางผังพื้นแบบง่าย และการเกิดพื้นที่ใช้สอยในชั้นที่ 1 2 และ 3 (จากการศึกษาของผู้วิจัย)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

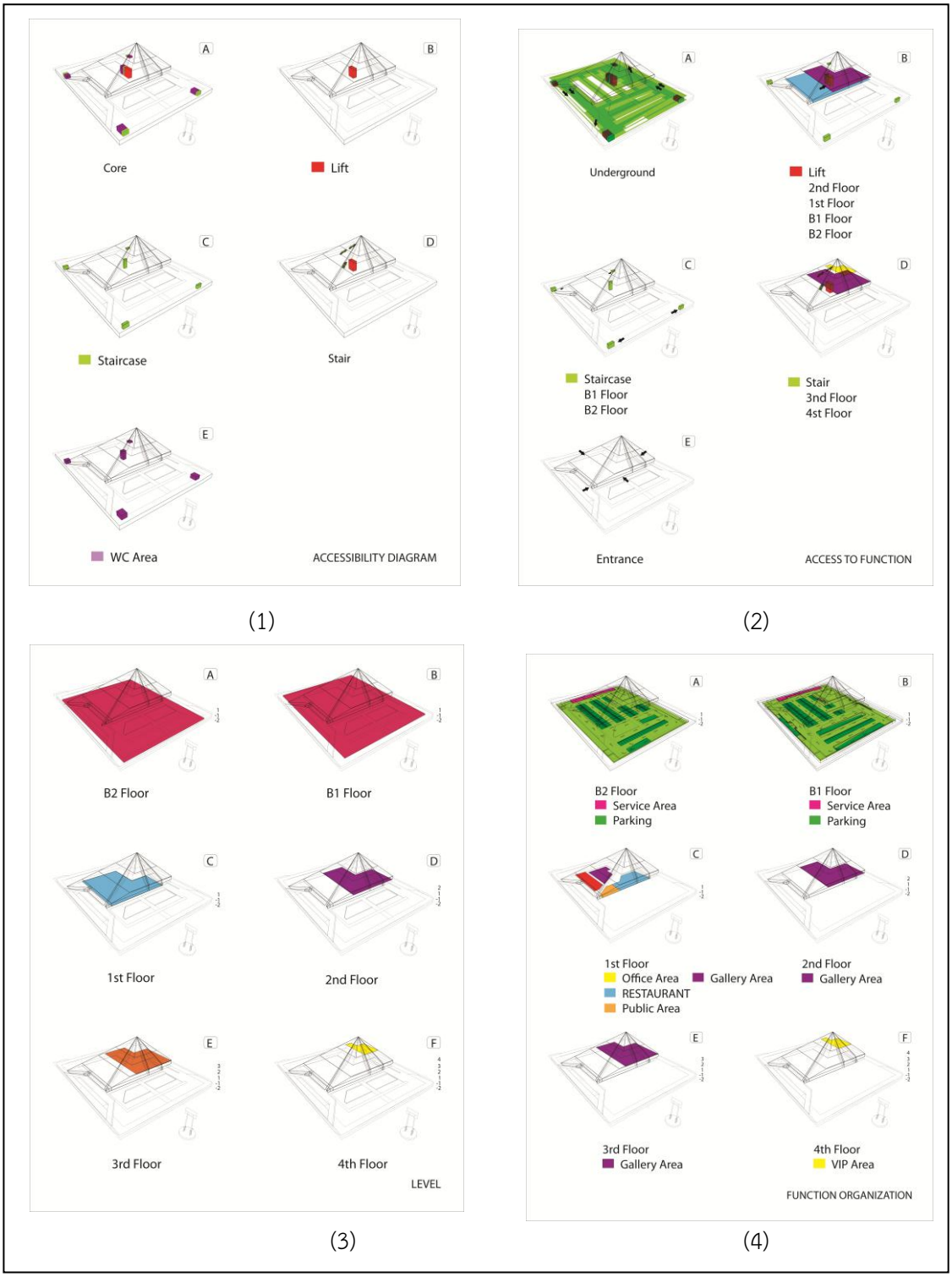

(1) (2)

ภาพที่ 25 แสดงแนวคิดจากคติไตรภูมิจักรวาลสู่การวางผังพื้นแบบจ่ายและการเกิดพื้นที่ใช้สอยชั้นที่ 4 (1) และ B1 (2)
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

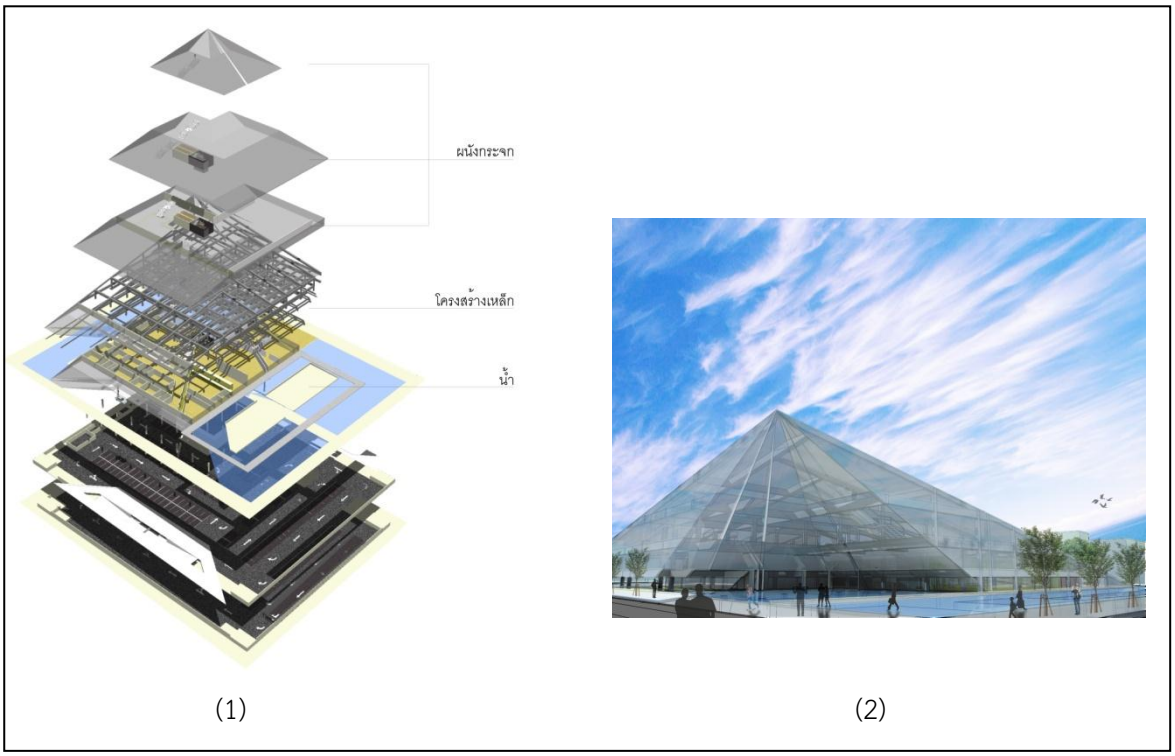

ภาพที่ 26 แสดงแนวคิดจากคติไตรภูมิจักรวาลสู่การวางผังพื้นแบบง่ายและการเกิดพื้นที่ใช้สอยในชั้นที่ B2
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

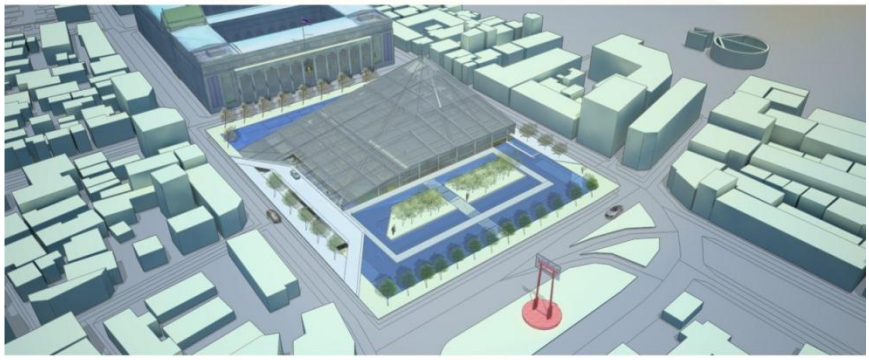
ภาพที่ 27 แสดงไดอะแกรมของการเข้าถึงภายในอาคาร (1) ไดอะแกรมการเข้าถึงพื้นที่ใช้สอย (2) ระดับชั้นในอาคาร (3) และพื้นที่ใช้สอยในโครงการ
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

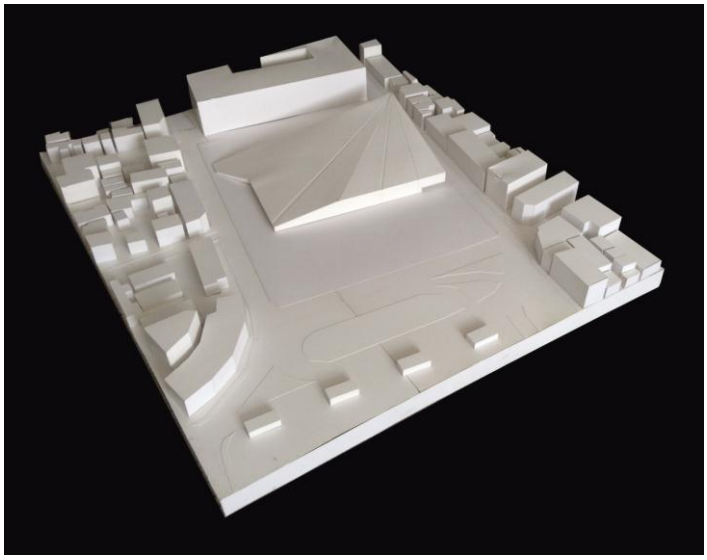

(1) (2)

ภาพที่ 28 แสดงส่วนการกระจายของส่วนต่างๆ ในอาคาร
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

ภาพที่ 29 แสดงทัศนียภาพแบบนกมอง (Bird eyes View)
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

ภาพที่ 30 แสดงแบบจำลองรูปทรงสถาปัตยกรรมโดยรวมกับบริษัทแวดล้อม
(จากการศึกษาของผู้วิจัย)

สรุปผล

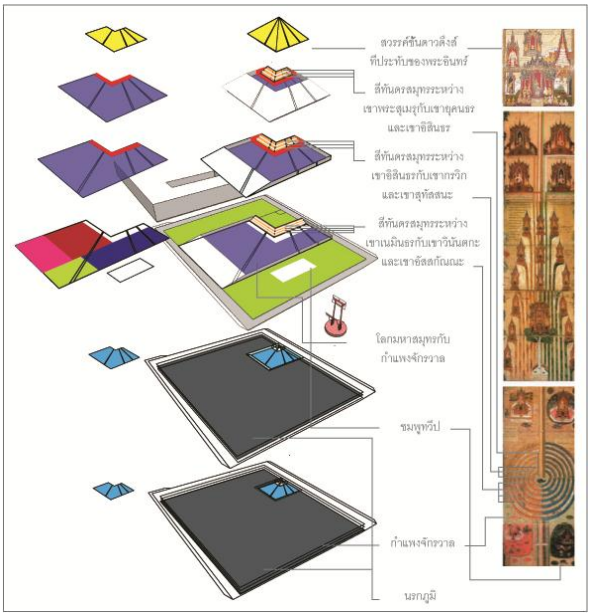
น้ำ : สัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของไทยมีกระบวนการการก่อรูปสถาปัตยกรรม มาจากการวิเคราะห์เรื่องลำดับในทางนอน ลำดับในทางตั้ง ลำดับของน้ำในคติไตรภูมิจักรวาล สัญลักษณ์การพุ่งขึ้นสู่ที่สูง และการรับรู้รูปทรงสัญลักษณ์เขาพระสุเมรุ

รวมถึงการกำหนดมุมมอง (Approach) กฎหมาย, แนวคิดอนันตจักรวาลในคดีไตรภูมิจักรวาล, บริบทรอบๆ โครงการ, และที่ตั้งของโครงการ ซึ่งก็คือบริเวณลานเอนกประสงค์ หน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร อันมีสถาปัตยกรรมที่สำคัญ เป็นรากเหง้าแห่งภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ โดยใช้แนวคิดลากคติไตรภูมิจักรวาล ทำให้เกิดความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม โครงการวิทยานิพนธ์ เรื่อง น้ำ : สัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของไทย

ซึ่งเหล่านี้เป็นตัวแสดงความหมายของสัญลักษณ์ในคติไตรภูมิจักรวาล ซึ่งปัจจุบัน ได้ถูกละเลยที่จะสร้างสรรค์ให้ถูกต้อง ตามคติไตรภูมิจักรวาลดั้งเดิม หรือบิดเบือนรากเหง้าแห่งภูมิปัญญาที่ขาดการพัฒนาต่อยอด ซึ่งเดิมนั้นก็มีการพัฒนาไปในทางที่ดี หากแต่สะดุดขาดหายไป จึงควรที่จะหันมาให้ความสำคัญ หรือท้วงติงในสิ่งที่ผิด ที่ไม่ควรมองข้าม เพราะอย่างน้อยก็ทำให้เอกลักษณ์อันมีคงยังคงไม่เลือนหายไป

นี่จึงเป็นที่มาของวิทยานิพนธ์เรื่องน้ำ : สัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของไทย โดยมีสมมติฐานว่า น้ำกับคติความเชื่อที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย ที่สามารถนำมาเป็นแนวคิดในการออกแบบเพื่อสร้างเงื่อนไขทางสถาปัตยกรรมให้ดีขึ้นได้อย่างไร และคำตอบที่ได้จากการทดลองดังกล่าวข้างต้น สามารถอธิบายได้ถึงการต่อยอดจากคติไตรภูมิจักรวาล ที่อาจจะดูไม่ทันสมัย ให้มีความเคลื่อนไหวของสถาปัตยกรรมให้ก้าวต่อไปในทางที่ดี โดยยังใช้ความเชื่อดั้งเดิมที่มีการถ่ายทอดกันมา ปรับเปลี่ยนจนมีความเฉพาะตัว ซึ่งนำมาสร้างสรรค์ให้ดีและร่วมสมัยได้ จึงสามารถสรุปเป็นการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ได้ดังนี้

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 – 3431

ภาพที่ 31 แสดงการตีความของสัญลักษณ์สถาปัตยกรรม โครงการวิทยานิพนธ์เรื่องน้ำ : สัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของไทย ในความหมายของการสร้างสัญลักษณ์จากคติไตรภูมิจักรวาล (จากการศึกษาของผู้วิจัย)

สรุปได้ว่า สัญลักษณ์ใหม่ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้น สามารถทำให้เกิดการรับรู้และแทนความหมายของ “น้ำ” ภายใต้กรอบคติไตรภูมิจักรวาลได้อย่างถูกต้องตรงตามเจตนารมณ์เดิม หากแต่ได้มีการเพิ่มเติมแนวคิดเรื่อง “อนันตจักรวาล” อันส่งผลต่อการวางผัง และกำหนดรูปทรงสถาปัตยกรรม อีกทั้งเรื่อง “น้ำ” ซึ่งช่วยเน้นให้เห็นถึงลำดับชั้นต่างๆ ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น จนก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ภายใต้รากเหง้าแห่งภูมิปัญญาเดิม นั่นคือ “คติไตรภูมิจักรวาล”

เอกสารอ้างอิง

โชติ กัลยาณมิตร. **สถาปัตยกรรมไทยเดิม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

ธรรมจักร: เว็บธรรมะออนไลน์. **วัดประจำรัชกาลที่ 8: วัสุทัศนเทพวราราม.** เข้าถึงเมื่อ 2 ธันวาคม 2551, เข้าถึงได้จาก http://www.dhammajak.net/forums/ iewtopic.php?=24&t=19319.

_____. **‘พระพุทธเทวปฏิมากร’ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม**. เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2551, เข้าถึงได้จาก http://www.dhammajak.net/board/files/1_185.jpg.

ธวัชชัย องค์วุฒิเวทย์ และ วิไลรัตน์ ยังรอด. **ท่องเที่ยว-เรียนรู้ อยุธยา.** กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, 2550.

นาตยา ชอบเจริญ. **วัดสุทัศน์เทพวรารามวรมหาวิหาร**. เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2553, เข้าถึงได้จากhttp://203.155.220.230/m.info/bma_k/knw4.html.

บ้านพระธรรม [นามแฝง]. **การท่องเที่ยวเชิงพุทธ, พาไปวัดสุทัศน์ฯเป็นวัดแรก.** เข้าถึงเมื่อ 16 มิถุนายน 2553, เข้าถึงได้จาก http://www.oknation.net/blog/sarattatham/2010/06/16/enry-1.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะมนุษย์ศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย และภาษาตะวันออก. **พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, 2530.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ศูนย์ข้อมูลสถาปัตยกรรมไทย คณะสถาปัตยกรรม. **งานวันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำปี 2552 "พระนั่งเกล้าฯกับความเป็นศูนย์กลางจักรวาลของวัดสุทัศน์ฯ."** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.

ลุงต้าลี่ [นามแฝง]. **วัดสุทัศน์ กับมุมมองเสาชิงช้า**. เข้าถึงเมื่อ 1 มิถุนายน 2555, เข้าถึงได้จากhttp://www.oknation.net/blog/loongdaili/2012/06/01/entry-1.

วีระ อินพันทัง. "คติจักรวาลในเรือนไทย: ร่องรอยที่เลือนหาย." **หน้าจั่ว: วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ประจำปีการศึกษา 2551.** 24 (2551): 129.

ศานติ ภักดีคำ, ชาตรี ประกิตนนทการ และ พีระพัฒน์ สำราญ. **สถาปัตย์วัดโพธิ์.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **พุทธสัญลักษณ์: Buddhist Symbolism in Lan Na.** เข้าถึงเมื่อ 23 มิถุนายน 2554, เข้าถึงเมื่อ http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/symbollanna/

สถาปัตยกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม(พระวิหารและพระระเบียงคด). กรุงเทพฯ: โรตตีพับลิชชิ่ง, 2551.

สน สีมาตรัง. "สัญลักษณ์และวิวัฒนาการภาพไตรภูมิและจักรวาลตามคติพุทธศาสนานิกายเถรวาทในจิตรกรรมฝาผนังไทย." **อาษา,** (กรุงเทพฯ: โพคัลอิมเมจ พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2541), 40.

_____. "คติจักรวาล." **อาษา,** (สิงหาคม 2537) : 96 – 103.

สน สีมาตรัง. "สัญลักษณ์และวิวัฒนาการภาพไตรภูมิและจักรวาลตามคติพุทธศาสนานิกายเถรวาทในจิตรกรรมฝาผนังไทย." **อาษา**, (เมษายน 2541): 32 – 38.

สำนักผังเมือง. **ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556.** เข้าถึงเมื่อ 18 สิงหาคม 2557. เข้าถึงได้จาก http://cpd.bangkok.go.th.

สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร. **สรุปสาระสำคัญ ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556**. กรุงเทพมหานคร: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2556

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. **น้ำบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

Numza Photo [นามแฝง]. **วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร**. เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2556, เข้าถึงได้จาก http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=numza24&month=15-03-2013&group=2&gblog=1.

Nutty [นามแฝง]. **สัพเพเหระ, ภาพลวงตา...ดูกี่ทีก็ไม่เบื่อ!!.** เข้าถึงเมื่อ 28 กันยายน 2553, เข้าถึงได้จาก http://www.roietcenter.com/ share/thumb-A37D_4C2ED380.jpg.

Somchaisuriya [นามแฝง]. **วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, เข้าถึงเมื่อ 26 ธันวาคม 2552, เข้าถึงได้จาก http://imageshack.us/f/694/watsuthatpanorama2.jpg.

ThaiZa.com. **ดูเสาชิงช้า หน้าวัดสุทัศนเทพวรารามวรมหาวิหาร**. เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2556, เข้าถึงได้จาก http://travel.thaiza.com/ดูเสาชิงช้า-หน้าวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร/188554.